

УДК 630*477:630*091

Доц. І.П. Соловій, канд. с.-г. наук;
аспір. Л.Ф. Монастирська¹ – НЛТУ України

ІНСТРУМЕНТИ ЛІСОВОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ РИНКІВ ЕКОЛОГІЧНИХ ПОСЛУГ ЛІСІВ

Описано основні екологічні послуги лісів і ринкові підходи, які можуть сприяти їх збереженню. Також проаналізовано типи фінансових механізмів, які знайшли застосування на практиці, та процес розвитку ринку екологічних послуг лісів. У висновку розглянуто кроки, які необхідно здійснити задля розширення ринку цих послуг.

Ключові слова: екологічні послуги, інституційне будівництво, ринкові підходи, інструменти лісової політики.

Doc. I.P. Soloviy, doctorate L.F. Monastyrskaya – NFWT of Ukraine

Forest Policy Instruments towards Developing Markets of the Ecosystem Services of Forests

Describes the principle ecosystem services provided by forests and how market approaches can assist in conserving these services. The types of financial mechanisms currently used in practice, the process in which these mechanisms developed then presented. The conclusion provides perspective on the steps needed to fully develop and expand markets of forest services.

Keywords: ecosystem services, institutional building, market approaches, forest policy instruments.

Вступ

Багато цінних екологічних послуг, які надають ліси, викликають сьогодні підвищену суспільну увагу. Це зумовлено тим, що екологічні послуги лісів можуть знижуватися, а то й взагалі бути втраченими (у випадку вирубування чи деградації лісів), що, своєю чергою, призведе до виникнення екологічних небезпек і додаткових витрат для суспільства на місцевому рівні (наприклад, при повенях та зсувах) та на глобальному рівні – кліматичні зміни.

Екологічні послуги лісів – це ті екологічні процеси, завдяки яким люди безпосередньо отримують вигоди. До найважливіших екологічних послуг лісів можна зарахувати гідрологічні (водоохоронні та водорегулювальні) послуги, збереження біорізноманіття і поглинання двоокису вуглецю.

Багаторічні фундаментальні дослідження дали змогу встановити, що гідрологічна функціональність лісу змінюється залежно від лісорослинних умов [1]. Основною гідрологічною послугою лісу є запобігання ерозії ґрунтів, а також збереження річок і водоймищ від замулювання. Важливим є також водоохоронне та водорегулювальне значення лісів шляхом нагромадження ними вологи і регулювання стоку.

Ліси забезпечують умови для існування одних з найбагатших за біорізноманіттям екосистем на Землі, а також умови існування для 90 % видів, яким загрожує небезпека зникнення. Біорізноманіття має надзвичайно велике значення для практичного життя людства, наприклад, забезпечуючи сировину для ліків та рослинних екстрактів. Соціальна цінність лісів, починаючи від рекреації і закінчуючи духовними і культурними цінностями, дедалі більше і більше визнається основою для людського здоров'я.

¹ Наук. керівник: доц. І.П. Соловій, канд. с.-г. наук – НЛТУ України

На сьогодні здатність лісу поглинати велику кількість вуглекислого газу має неоціненне значення, оскільки з роками викиди в атмосферу вуглецю внаслідок спалювання викопного палива зростають, що може призвести до посилення так званого парникового ефекту. За допомогою лісів, котрі через фотосинтез забирають вуглець з атмосферного вуглекислого газу, можна контролювати рівень CO_2 в атмосфері. Розуміння цього підштовхує до висновку, що вигоди від існування здорових лісів, котрі до недавнього часу вважалися безкоштовними, мають свою економічну вартість. Таким чином, щоб запобігти екологічній шкоді і значним суспільним витратам, лісова політика має застосовувати превентивні заходи, котрі здійснюватимуться за допомогою ринків екологічних послуг лісів.

1. Ринкові підходи до торгівлі екологічними послугами лісів

За допомогою ринкового механізму екологічних послуг лісів можна запобігати виснажливому лісокористуванню, впливати на менеджмент власників лісів, надаючи їм фінансову компенсацію за збереження і розвиток екологічних послуг лісу. Зацікавленим сторонам (державі, підприємству чи громадянину) вигідно внести певну, порівняно незначну плату заради покращення власного добробуту або істотного підвищення прибутків, пов'язаних з якістю екологічних умов.

Залежно від характеру пристосування, ліси і їх екосистеми відрізняються між собою. Ринкові механізми змінюються залежно від особливостей їхнього екологічного, соціального або політичного значення.

Залежно від рівня впливу держави, можна виділити основні ринкові підходи: приватні угоди, відкриті схеми торгівлі і державні схеми фінансування (рис. 1).

Рис. 1. Основні типи ринкових підходів до торгівлі екологічними послугами лісів

Перший ринковий підхід передбачає укладання приватних угод. Зазвичай, це закриті угоди між тими, хто отримує вигоди від екологічних послуг лісу, і тими, хто відповідає за них. Сюди належать такі угоди як добровільна сертифікація і екомаркування, а також прямі схеми фінансування між бенефіціантами екологічних послуг лісу та лісовласниками, які відповідають за ці послуги.

Наприклад, у Франції компанія Perrier-Vittel, котра продає розливу у пляшки воду, платить землевласникам, які знаходяться вище за течією від її підприємства, стимулюючи запровадження ними екологічного менеджменту на даних територіях. Таким чином ця компанія гарантує якість продукції.

Другий ринковий підхід включає відкриті схеми торгівлі і використовується тоді, коли уряд визначає предмет екологічної послуги, яка продавати-

меться, і встановлює правила створення попиту. Найбільш відомим прикладом відкритої торгівлі є національний і міжнародний ринки торгівлі вуглецем. Запроваджена в Кіотському протоколі, підписаному в 1997 р., торгівля вуглецем розвинулась до основного механізму досягнення місцевих і міжнародних цілей зменшення викидів.

Третій ринковий підхід включає схеми державного фінансування і використовується в тому випадку, коли уряд створює фонд для реалізації програми охорони лісових екосистем і безпосередньо перераховує в нього кошти. Цей підхід передбачає також непрямі субсидії і прямі платежі лісовласникам.

Прикладом схеми державного фінансування можуть бути державні програми США щодо збереження болотистих земель, які передбачають надання урядом коштів фермерам для ведення ними менеджменту земель у такий спосіб, який би знизив ерозію ґрунтів.

У 1998 р. через повінь на річці Янцзи, а також з метою зниження ерозії ґрунту і знеліснення, уряд Китаю створив Фонд компенсації лісових вигод, який фінансується державою і приватним сектором бенефіціантів. На практиці сума коштів, яку вносить держава, частіше визначається під впливом політичних або бюджетних чинників, а не на основі економічної оцінки отриманих екологічних вигод.

2. Процес розвитку ринку та інструментів екологічних послуг лісів

Процес розвитку ринку екологічних послуг лісів складається із трьох стадій: зародження, становлення і функціонування (рис. 2).

Рис. 2. Стадії розвитку ринків екологічних послуг лісів [3]

На першій стадії визначаємо суть екологічної послуги лісу та коло осіб, зацікавлених в отриманні цієї послуги, доноситься до їх відома інформація про існуючі проблеми і можливості їх вирішення. Таким чином, формується готовність платити за захист від проблем і створюється підґрунтя для бажання зацікавлених осіб вступити в переговори.

На другій стадії визначаємо структуру ринку. Складаємо інструкції, які визначають вид послуги, містять права і обов'язки зацікавлених сторін, а також забезпечують основу для договірних платежів.

Ринок починає функціонувати на останній, третій стадії. Відбуваються трансакції і кошти переміщуються між зацікавленими сторонами. Укладаються угоди про оплату екологічних послуг лісів, які опираються на стандарти обліку, а також механізми моніторингу та екологічної сертифікації.

Дуже часто в реальному житті до цього процесу залучено багато зацікавлених сторін, які взаємодіють між собою на різних рівнях і стадіях. До того ж, процес може прогресувати чи затримуватись на окремих стадіях.

Розвиток нових ринків, які додають економічної цінності лісам, є досить складним процесом. Під час укладення угод мають бути чітко визначені зацікавлені сторони, а також їхні зобов'язання. Ці угоди мають укладатися на основі переговорів і опиратися на правила, контракти та методи перевірки. При дослідженні розвитку нових ринків екологічних послуг лісів виникає багато питань, основні з яких подано в табл. 1.

Табл. 1. Проблемні питання розвитку ринків екологічних послуг лісів

Питання	Суть проблеми
Які екологічні послуги надають ліси?	Важливим кроком у розвитку ринку екологічних послуг лісів є визначення екологічних умов, які надають суспільству прямі і очевидні вигоди. Застосування кращих методів лісового менеджменту може покращити кількість, якість або цілісність тих екологічних послуг лісу, які існують і які надаються, або може сприяти наданню нових послуг. Розвиток ринку буде прискорюватись, якщо суспільство зрозуміє і визнає, що екологічні послуги лісу стають недостатніми, а через це і більш цінними
Яка економічна цінність екологічних послуг лісу?	Для того, щоб заохотити бенефіціантів до готовності платити за специфічні екологічні послуги лісів, потрібно, щоб вони зрозуміли цінність цих послуг для їхнього добробуту. Зацікавлення може бути прямим, наприклад, забезпечення чистою питною водою, або непрямым, наприклад, скорочення замулювання річки, що сприятиме підвищенню ефективності гідроелектростанції, призведе до дешевшого і регулярного постачання електроенергії. Існує багато методів визначення економічної оцінки екологічних послуг лісу. Одним з таких методів є метод, який базується на анкетному опитуванні бенефіціантів про їх готовність платити за екологічні послуги лісу, або про готовність отримати компенсацію за їх втрату
Які права та обов'язки зацікавлених сторін?	Права власності особливо важливі. Суспільства відрізняються між собою залежно від того, як вони розглядають законні і загальноприйняті права зацікавлених сторін щодо лісів. Ці права власності часто є ненадійними, можуть перекриватися і оспорюватися, вони рідко містять перелік екологічних послуг лісу. Якщо права на екологічні послуги лісу попередньо не розподілені, то розвиток ринку буде тягти за собою їх розподіл або роз'яснення

Питання	Суть проблеми
Хто є потенційними покупцями і продавцями?	Використання ринкових інструментів з метою захисту і розширення екологічних послуг лісу було б неможливим без продавців, здатних надавати ці послуги, і покупців, здатних платити за них. Після визначення прав власності, наступне питання полягає в тому, чи має бажання дана особа продавати. Важливим також є питання про існування фондів, достатніх для фінансування регулярного постачання послуг. Крім того, бенефіціанти можуть не бажати оплачувати послуги, наприклад, чисту воду, оскільки вважатимуть, що це їхнє повне право, і воно належить їм безкоштовно
Чи можна екологічні послуги лісу визначити і виміряти?	Для того, щоб можна було укласти угоди, послуги мають бути визначеними. Послуга може бути визначена в термінах, як специфічний товар, або просто на основі прийнятої оцінки землі. Наприклад, кредити вуглецю можуть використовуватись для збалансування емісії, або кредити біорізноманіття можуть використовуватись для збалансування розвитку. Гідрологічні послуги можуть бути визначені в термінах індикаторів якості води або надійності потоку води. Залежно від якості, кількості та унікальності екологічної послуги лісу, може бути важко правильно визначити товар і рівень оплати
Які додаткові послуги потрібні для успішного функціонування ринків екологічних послуг лісів?	У багатьох випадках існує потреба у створенні нових установ як приватних, так і державних, для спрощення системи розрахунків за екологічні послуги лісів. Також ринки потребують структур фінансування, перевірки, моніторингу, обліку та сертифікації. Інші необхідні структури забезпечують консалтингові послуги з питань довкілля. Через ризики, які має кожен новостворений ринок, страхові компанії і банки відіграють важливу роль, підтримуючи надійність угод
Хто отримує вигоду?	Розподіл вигод від створення ринку екологічних послуг лісів є важливим питанням. У випадку, якщо ринки негативно впливатимуть на певні групи зацікавлених осіб, дані особи матимуть бажання підтримувати життєздатність того чи іншого ринку. Залежно від того, хто ці групи, яку вони мають владу, може існувати ризик несправедливого розподілу вигод, що в свою чергу може призвести до занепаду ринку

3. Інституційний аспект

У той час, коли у світі існує багато інноваційних угод і контрактів, торгівля екологічними послугами лісів залишається справою, яка знаходиться на стадії зародження. Суспільство тільки починає знаходити потенційні шляхи, якими ринки зможуть допомогти захистити екологічні послуги лісів і покращити благополуччя. Інноваційні інвестиції і програми повинні підтримувати всіма сторонами – лісовласниками, які прагнуть отримати компенсацію, приватними інвесторами, котрі прагнуть знизити витрати і ризики, суспільними групами, які зацікавлені в гарантуванні довготривалої пропозиції екологічних послуг лісів, і урядами, котрі зацікавлені в існуванні суспільних благ. Переслідування цієї мети тягне за собою отримання знань про ринкові підходи, формування установ і укладення угод.

Для того, щоб ефективно і справедливо функціонували всі ринки, існує потреба в спеціальних інститутах, які б здійснювали допоміжні послуги, такі як загальні аудиторські перевірки. Зацікавлені особи можуть адаптувати деякі інститути, які функціонують вже в інших сферах суспільного життя, але зрозуміло, що потрібно буде створювати інститути спеціально для ринків

екологічних послуг лісів. В основі ринкового розвитку лежить три інститути: методологія оцінки, права власності і реєстри та сертифікація.

Методологія оцінки. На основі ринкових механізмів Кіотського протоколу формується ринок прав на викиди парникових газів, одним з об'єктів купівлі – продажу, на якому будуть права на поглинутий вуглець. Тобто екологічні функції лісів щодо стоку і нагромадження запасів вуглецю набувають споживчої якості і можуть приносити дохід лісовласнику чи лісокористувачу. Вартісна оцінка екологічних функцій лісів може бути виконана через торгівлю лісовими вуглецевими сертифікатами на ринку прав на викиди парникових газів [2].

Стандартні інструменти вимірювання є необхідними для того, щоб гарантувати прозорість і стабільність – обов'язкові умови для розвитку ринку.

Права власності і реєстри. Цінність прав власності значною мірою залежить від існування формальних і об'єднаних реєстрів. Запис прав власності в реєстрах є єдиним державним органом, важливим для зниження операційних ризиків. Реєстр містить персоніфіковані нумеровані записи науково підтверджених і вимірних екологічних послуг лісів. Крім гарантування прав власності, реєстр може засвідчити перед потенційними покупцями, що вимірювання і моніторинг проводились науковими методами. Формуючи записи своїх досягнень і встановлюючи номенклатуру таких послуг, власники лісів будуть більш зацікавлені в отриманні доходу від цих послуг і менше залежати від прибутку з деревини.

Сертифікація – добровільна процедура, яка передбачає залучення незалежної третьої сторони для оцінки роботи, за допомогою відповідних критеріїв. Лісова управлінська рада (Forest Stewardship Council-FSC), заснувала у 1993 р. міжнародну систему сертифікації лісового менеджменту, використовуючи соціальні, екологічні та економічні критерії, але ця система розроблена тільки для сертифікації сталого менеджменту лісових продуктів, таких як деревина, а не послуг. Таким чином, розробка принципів і критеріїв сертифікації менеджменту екологічних послуг лісів залишається важливим питанням.

Висновки

У сучасних умовах, коли природні ресурси стають дедалі обмеженишими, а людська діяльність значною мірою негативно впливає на стан навколишнього природного середовища, ринки торгівлі екологічними послугами лісів є інструментом впливу на лісовий менеджмент, сприяючи використанню кращих і дбайливіших методів господарювання в лісах. За допомогою ринків екологічних послуг лісів лісова політика створює ще один фінансовий інструмент впливу на лісовласників, який, на нашу думку, може стати досить впливовим, оскільки лісовласники будуть зацікавленими в отриманні компенсації. Своєю чергою, зацікавлені сторони, наприклад, місцеве населення будуть мати можливість покращити екологічний стан своєї території, уклавши угоду з власником лісу, який росте на цій території.

Отже, ринки торгівлі екологічними послугами лісів, це – ще один крок до сталого ведення лісового господарства. На сьогодні ці ринки ще тільки починають розвиватися, тому лісова політика будь-якої держави має сприяти їх всебічному вивченню і подальшому розвитку.

Література

1. Швиденко А.Й., Остапенко Б.Ф. Лісознавство: Підручник. – Чернівці: Зелена Буковина, 2001. – С. 190-247.
 2. Кузьминых Ю.В. Экономические основы формирования рынка экологических услуг в РФ (на примере лесных углеродных сертификатов): Автореф. дис... д-ра экон. наук. – Москва, 2005. – 34 с.
 3. Powell I., White A., Landell-Mills N. Developing Markets for the Ecosystem Services of Forests. – Washington, DC: Forest Trends, 2002.
-

УДК 630*68

Асист. А.А. Головко – НЛТУ України

МОЖЛИВІ ШЛЯХИ РЕФОРМУВАННЯ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЛІСОВИМ ГОСПОДАРСТВОМ УКРАЇНИ

Дано оцінку існуючій структурі органів державного управління лісовим господарством, вказано можливі шляхи її реформування: надання державного лісового фонду в оренду приватним підприємствам або утворення державної лісової компанії.

Ключові слова: державні органи управління лісовим господарством, функції управління, принципи управління лісовим господарством, господарська діяльність.

Assist. A.A. Golovko – NUFWT of Ukraine

The possible ways of Ukrainian Forestry state administration reformation

The structure of state forestry administration is considered, possible ways of its reformation are determined: lease of state forests to the private enterprises or establishing of state forestry company.

Keywords: state forestry administration, management functions, principles of forest management, economic activity.

З огляду на сучасний стан природного довкілля України та світу, питання управління лісами є особливо актуальним. Актуальність його для України зумовлена об'єктивною необхідністю перебудови адміністративно-командної системи в ринково орієнтовану систему державного управління. Незважаючи на усвідомлення представниками державної влади необхідності реформування державного управління лісовим господарством, наукових праць, присвячених цьому питанню, поки що мало. Питання розмежування функції управління господарською діяльністю в лісовому фонді та функції державного управління лісами досліджувалося в рамках спільного українсько-шведського проекту, покликаною дати оцінку стану лісової галузі в Україні та намітити шляхи її реформування. Питання управління лісовим господарством досліджував у своєму підручнику "Лісова політика" професор І.М. Синякевич [4].

Метою цієї статті є аналіз існуючої структури державних органів управління лісами та пошук можливих шляхів її вдосконалення.

У процесі державних органів управління потрібно відштовхуватися від певних принципів, які б вказували загальний напрямок реформ та певні пріоритети, на які потрібно орієнтуватися. Такі принципи розробляє професор І.М. Синякевич у підручнику "Лісова політика". Наводимо перелік тих, з якими повністю погоджуємося: